

Huquqiy madaniyatning barkamol insonlarni tarbiyalashdagi o'рни.

Abdusalimova Shahnoza

Termiz davlat pedagogika instituti Tarix fakulteti Milliy g'oya, ma'naviyat
asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi 1-kurs talabasi

Annotasiya: Ushbu maqolada barkamol insonlarni tarbiyalashda, ularni huquqiy savodxon qilib yetishtirishda huquqiy madaniyatning muhimligi, yoshlarning ongi, tafakkuri va dunyoqarashlarida huquqqa nisbatan hurmat, uni bilish, tushinish va rioya qilish tushunchalarini singdirish masalalari yoritilgan. Uning targ'iboti yuzasidan amalga oshirilgan bir nechta ishlar ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: huquqiy madaniyat va savodxonlik, huquqiy dunyoqarash, barkamol avlod, huquqiy davlat.

KIRISH

Kelajagimiz poydevori yoshlarimiz hisoblanadi. Ularni har tomonlama mukammal, ajdodlarimizga munosib voris hamda avlodlarimizga o'rnak bo'la oladigan farzandlar qilib tarbiyalash bizning muhim vazifamizdir. Hozirgi kunda yoshlar masalalari davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov ta'kidlaganlaridek: "Kelajagi buyuk davlat eng birinchi navbatda bo'lajak fuqarolarining madaniyati, ma'lumoti va ma'naviyati haqida g'amxo'rlik qilmog'i zarur." Bundan anglashiladiki, barkamol avlodni tarbiyalash uchun ularning madaniyat darajasiga, xususan, tarbiyasiga ham alohida e'tibor berish kerak. Biz madaniyatni bir nechta turini keltirishimiz mumkin. Masalan, moddiy, ma'naviy, siyosiy, huquqiy, axloqiy, estetik va boshqalar. O'z o'rnida ular ham bir-biriga bog'liq shaklda rivojlanadi.

Yoshlarimizda huquqiy madaniyatni vujudga keltirish uchun ularning dunyoqarashi, ongi hamda tafakkuriga milliy mafkuramiz, umummilliy qadriyatlarimiz, vatanparvarlik, millatparvarlik tushunchalarini singdirishdan boshlashimiz kerak desak xato bo'lmaydi. Ular bir- biri bilan uyg'unlikda rivojlansa, vatanimiz chechlari bo'lmish farzandlarimiz komil inson bo'lib tarbiya topadilar. Mamlakatimizni huquqiy demokratik davlat sifatida rivojlantirish va bunday davlatga aylantirish ham kelajak avlodlarimiz qo'lidadir. Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev ta'biri bilan aytganga: "Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo'lib kamolga yetishi bilan bog'liq"[1]. Huquqiy madaniyat huquqiy davlat rivojlanishining muhim sharti bo'lib, u insonlarning o'z huquq va erkinliklari, qonunlarni hurmat qilish, ularni tushunish hamda hayotga tatbiq

etilishlari sezilib turadi. Uning taraqqiyoti esa, eng avvalida, huquqiy ta'lim va tarbiyaning qay darajada singdirilganiga ham aloqador. "Tarbiyada tanaffus bo'lmaydi"[2-18] deganlaridek, uni uzluksiz ravishda, maqsadga muvofiq holda jamiyatimiz a'zolarining, yoshlarimizning ongida, tafakkurida qaror toptirishimiz zarur.

Muhokama va natijalar

Yoshlarni huquqiy madaniyatli qilib tarbiyalash bugungi kunning muhim ahamiyatga ega bo'lgan talabi hisoblanadi. Huquqiy madaniyat – bu kishilarning huquqiy bilim darajasi huquqqa nisbatan ongli munosabati, uni hurmat qilishi va unga rioya qilishidir[3-116]. Bu tushunchani huquqiy savodxonlik deb ham atashimiz mumkin. Bu yerda huquqqa ongli munosabatda bo'lish ham huquqiy savodxonlikning bir ko'rinishi deb keltirilgan. Ongli tarzdagi munosabat qonun, norma, normativ-huquqiy hujjatlarning nima ekanligini bilish, ularni tushunish, tahlil qila olishdir. Bu huquqning hujjatlarini tushungan holda u bilan munosabatga kirishish desak ham bōladi. Bizning fikrimizcha, bunday munosabatlarga fuqarolarning saylovlarda, referendumlarda ishtirok etishini ham kiritishimiz mumkin. Chunki, har bir fuqaro mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlarga faol qatnashib, o'z fikrini erkin bildira oladi. Bu konstitutsiyamizning 28-moddasida ham o'z aksini topgan.

Huquqiy madaniyat – bu o'zingiz yashab turgan, fuqarosi bo'lgan mamlakat qonunlarini yaxshi bilish, ularni hurmat qilish va ularga amal qilib, bo'ysunib yashashdir [4-276]. Hamma mamlakatlarda qonunni buzgan, huquqbuzarliklar sodir etgan fuqarolarga, shaxslarga jazo belgilanadi. Ko'pchilik huquqbuzarlar qonunni buzganligini aynan shu vaziyatga tushganda payqashadi. Bu vaziyatda esa ular qonunni bilmasligini ro'kach qilib (bahona qilib)ko'rsatishadi. Lekin bu ularning jazosini yengillashtirmaydi. Bu holatga tushishga esa qonunlarga nisbatan bee'tibor munosabatda bo'lganligi, ularni mensimaganligi sabab bo'ladi. Shuning uchun ham qonunlarni bilish, tushinish va hurmat qilish huquqiy savodxonlikning muhim belgisi, o'z o'rnida huquqbuzarliklarni kamaytirish uchun ajoyib vositadir. Qonunni, uning qanday oqibatni keltirib chiqarishini bilgan shaxs ongli ravishda jinoyatga qo'l urmaydi. Ta'rifdagi unga bo'ysunib yashash tushunchasining zamirida ham shu yotsa kerak. Ushbu fikrlarimizning tasdig'i sifatida mavzuga mos kelgan "Manaviyat asoslari" kitobidan bir ta'rifni keltirsak: "Huquqiy savodxonlik(madaniyat)ni rivojlantirmay turib salbiy holatlarning oldini olish, tugatish anchayin mushkul bo'ladi [4-277]. Bu mushkulliklarni oson qilish uchun esa jamiyatimiz a'zolariga yoshligidan axloqiy, estetik, ma'naviy va shu qatorda huquqiy tarbiya berish, huquqiy madaniyatni shakllantirish vazifalarini eng dastlabki qatorlarga qo'yishimiz zarur. Yuqorida biz bu

tushunchalarni yoshlar ongiga singdirish haqida gapirdik. Bu haqda bir necha amaliyotlarni keltirib o'tsak. Inson xotirasida uzoq saqlanib qoladigan voqealar emotsiya ya'ni hissiyot bilan bog'liq voqealar hisoblanadi. Demoqchimizki, yuqoridagi tushunchalarni bolalar ongiga faqatgina ma'ruza shaklida emas, balki, sahna ko'rinishlari, videoroliklar, tadbir dasturlari yordamida yoritish ular uchun ko'proq foydaliroq bo'ladi, ayniqsa bog'cha yoshidagi bolalarda. Bu bolalarning ilk yoshidan ularga huquqiy madaniyat to'g'risidagi bilimlarni o'rgata boshlashdir. Maktab o'quvchilari esa huquq darslari davomida bu bilimlarni yanada kengaytirib oladi. Ularning ayrimlari hatto bu yo'nalishning bilimli va iqtidorli kadrlariga aylanishadi.

O'zbekiston respublikasi prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2019 yil 9 yanvardagi PF-5618 son farmoniga binoan "Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish" Konsepsiyasi imzolanadi[5]. Bu konsepsiyaning 1- bobi 3-qismida "Talim muassasalarida huquqiy savodxonlikni oshirish" ga bag'ishlangan. Buni amalga oshirish maqsadida bir nechta loyihalar ishlab chiqilgan. Shulardan biri "Street law" (inglizcha, ko'cha huquqi yoki oddiy huquq) loyihasi bo'lib, u quyidagi tartibda amalga oshirilgan ekan: eng avvalida, kōngillilar guruhi shakllantiriladi. Ular huquqshunoslik yo'nalishiga ixtisoslashgan oliy ta'lim muassasalarining talabalari, yuridik kollej o'quvchilaridan tuziladi. Bu ko'ngillilar guruhi maktabgacha ta'lim muassasalarida tarbiyachilar bilan birga, maktablarda esa o'qituvchilar bilan birgalikda maktabgacha ta'lim muassasalarining tarbiyalanuvchilari va o'quvchilari uchun o'quv mashg'ulotlari tashkil etishadi, treninglar o'tkazishadi.

Shular qatorida konsepsiyada bir nechta tanlovlarni o'tkazish rejalashtirilgan. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'rtasida "Huquq-bu to'g'rilikdir" mavzusidagi rasmlar tanlovlari, yuqori sinf o'quvchilari bilan esa "Mening huquq va majburiyatlarim" respublika ko'rik-tanlovi, "Siz huquqni bilasizmi?" va oliy ta'lim muassasalarida "Huquq bilimdonlari" kabi ko'rik-tanlovlar shular jumlasidandir. Konvensiyada nafaqat tanlovlarni tashkil etish balki rag'batlantirish ishlarini olib borish masalalari ham ko'rsatilgan. Bularning hammasi yosh avlodlarimizning huquqiy savodxon bo'lib yetishi uchun amalga oshirilmoqda. Huquqiy madaniyatli bo'lgan barkamol avlod esa biz qurishni maqsad qilayotgan huquqiy demokratik davlatning kelajagi, poydevoridir.

Huquqiy madaniyatning hayotiyliigi va kuchi shundaki, u inson huquqiy tafakkuri shakllanishining muhim vositasi va natijasi sifatida namoyon bo'ladi[6-25]. Hayotchanlik deganda, uning bir mecha yuz yillar, asrlar davomida jamiyat a'zolarining ongida, tafakkurida yashab kundalik turmush tarzining bir qismiga aylanishi ya'ni faqatgina bilish va ongda saqlash emas, hayotga tatbiq eta olishi hamdir.

Har bir shaxs o'zining huquqiy savodxonligini amalda qo'llasa jamiyat hayotidagi barcha huquqbuzarliklar va jinoyatlarning oldi olinadi. Bu esa huquqiy madaniyat taraqqiyotining yuqori cho'qqisi bo'ladi. Shu o'rinda uning taraqqiyot cho'qqisi shaxsning huquqiy faolligi darajasi va huquqiy tafakkuri yuksakligiga ham bog'liq. Huquqiy faol fuqaro deganda ko'z oldimizga jamiyatda bo'layotgan barcha o'zgarishlar, amalga oshirilayotgan islohotlarni befarq kuzatmaydigan, faol huquqiy xulq-atvor egasi gavdalanadi.

Huquqiy madaniyat deganda jamiyatda qaror topgan huquqiy tizim darajasini, xalqning bu huquq tizimidan xabardorlik darajasini fuqarolarning qonunga bo'lgan hurmatini, huquqiy normalarning ijro etilish darajasini tushunamiz [7-11]. Yoshlarda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish uchun ularning o'z huquq, erkinliklari va burchlarini bilib olishi, huquqlaridan hech bir to'siqlarsiz foydalanishi uchun imkoniyat yaratishimiz zarur. Bularni bilib olishda esa huquqiy targ'ibotning o'rni katta. Yuqorida keltirib o'tgan konsepsiyaning 2-bobi "Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirishda huquqiy targ'ibotning innovatsion usullarini joriy qilish" deb nomlangan va shu masalaga bag'ishlangan. Unga ko'ra ijtimoiy tarmoqlarda alohida kanallar shakllantiriladi va ularda so'rovlar, tanlovlar amalga oshiriladi va shu yordamida fuqarolarning savodxonlik darajasi aniqlanadi. Bunday targ'ibotlar ommaviy axborot vositalari (radio, televideniye) da ham amalga oshiriladi. Bularning barchasi qonuniy tartibda bo'ladi.

Mashoyixlarning aytishlaricha "har bir millatning saodati, davlatlarning tinchi va rohati yoshlarning yaxshi tarbiyasiga bog'liqdir [8-13]. Huquqiy tarbiya ham o'z o'rnida huquqiy savodxonlik taraqqiyotining vositasidir.

Xulosa

Har qaysi inson o'zini taniganda, huquqini bilganda, unga amal qilganda yetuk shaxs sifatida shakllantirib boradi. Huquqiy jihatdan yetuk tafakkurli shaxs tarbiyasi davr talabi. O'rta asrlar Sharq mutafakkirlari ham rivojlangan davlatni tuzishda yoshlarning tarbiyasini kuchaytirishga yuqori baho berishgan. Yuksak ma'naviyatli, zamonaviy bilimlarni egallagan, ajdodlarining ma'naviy merosidan xabardor va ularga munosib voris bo'la olgan yoshlarimiz davlatimiz tayanchi hisoblanadi. Huquqiy madaniyat esa ularni yuksak huquqiy savodxon bo'lishlarida ularga yordam beradi. Bunday huquqiy savodxon va barkamol yoshlardan iborat bo'lgan jamiyatning kelajagi porloqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyev. Birlashgan millatlar tashkiloti bosh assambleyasining 72-sessiysida so'zlagan nutqidan.

2. Sh.M.Mirziyoyev. Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik milliy g'oyamiz poydevori -T.: "Tasvir" nashriyoti, 2021.
3. Sh.A.Saydullayev. Davlat va huquq nazariyasi -T.: "Yuridik adabiyotlar publish", 2022.
4. B.Karimov, F.Ziyayev. Ma'naviyat asoslari-o'quv qo'llanma.-T.: "Iqtisod-Moliya", 2013.
5. "Jamiyatda huquqiy madaniyatni shakllantirish" konsepsiyasi 09.01.2019 PF-5618 son farmoni 1-ilova.
6. Huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiya asoslari-Maruzalar matn. Namangan, 2022.
7. Tadjixanov, U.Saidov. Huquqiy madaniyat nazariyasi. 1 tom. T.: O'zbekiston respublikasi IIV(Ichki ishlar Vazirligi) Akademiyasi, 1998.
8. M.Hamdamova. Ma'naviyat asoslari-T.: "Fan va Texnologiya", 2008.

